

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Український державний морський технічний університет
імені адмірала Макарова

К.Б. ЯМНИКОВ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ "БЮДЖЕТНА СИСТЕМА"

Рекомендовано Методичною радою УДМТУ

Миколаїв 2003

УДК 336.14

Ямников К.Б. Методичні вказівки до вивчення курсу "Бюджетна система". – Миколаїв: УДМТУ, 2003. – 36 с.

Кафедра фінансів

Дані методичні вказівки ґрунтуються на багатому досвіді фінансової науки і містять загальні теоретичні відомості про державний бюджет і податкову систему України.

Призначені для самостійного вивчення курсу "Бюджетна система" студентами інженерно-економічного факультету.

Рецензент канд. екон. наук, доцент І.А. Воробйова

© Український державний морський
технічний університет, 2003
© Видавництво УДМТУ, 2003

ВСТУП

Формування оптимальних бюджетів різних рівнів пов'язане з вірним розумінням і практичним застосуванням базових принципів і методів побудови та функціонування бюджетної системи.

Вивчення бюджетної системи створює основу для освоєння спеціальних дисциплін в галузях оподаткування й управління фінансами. Бюджетна система вивчається після курсів філософії, політекономії, частково фінансів і використовує з дисципліни "Філософія" – закони та категорії діалектичного матеріалізму; з дисципліни "Політекономія" – економіка добробуту; з дисципліни "Фінанси" – поняття фінансів.

Мета вивчення бюджетної системи – допомогти студентам засвоїти теорію і практику бюджетних відносин, принципи регулювання державних фінансів. Після вивчення курсу студенти повинні вільно оперувати термінами та інструментами дисципліни, правильно їх застосовувати, а також

знати взаємозв'язок фінансової і бюджетної систем, методи регулювання бюджету, особливості формування і виконання бюджетів різних рівнів, базові податки (збори) України, теорію бюджетної політики;

вміти знаходити й аналізувати діючі законодавчі документи і консультаційні матеріали з питань бюджетно-фінансової та податкової політики держави, розраховувати суми податків, аналізувати методи регулювання доходів і видатків бюджетів;

мати уявлення про перспективи розвитку бюджетної системи України.

Головним завданням даної роботи є внесення плановірності і продуктивності в роботу через скорочення часу студентів на пошук необхідних матеріалів; підвищення ефективності вивчення курсу з визначенням напрямків роботи і основних проблем дисципліни.

1. ПРОГРАМА КУРСУ "БЮДЖЕТНА СИСТЕМА"

Тема 1. Бюджет як економічна та юридична категорія. Місце й значення бюджету в загальній системі фінансових відносин. Розподільча й контрольна функції бюджету. Бюджетний механізм фінансового регулювання.

Бюджетний устрій і бюджетна система. Поняття бюджетного устрою і бюджетної системи. Види бюджетів України. Розподіл доходів і витрат між ланками бюджетної системи. Бюджетне регулювання. Поняття закріплених і регулювальних доходів. Субсидії, субвенції, дотації, їх значення у збалансуванні бюджетів різних рівнів.

Бюджетний процес: поняття та основні елементи. Організація бюджетного планування. Порядок складання, розгляду й затвердження проектів державного і місцевих бюджетів. Удосконалення бюджетного планування і бюджетного регулювання. Касове виконання доходної та видаткової частин державного і місцевого бюджетів.

Бюджетні права державних органів законодавчої і виконавчої влади.

Тема 2. Економічна сутність доходів і видатків бюджету. Форми їх вияву і матеріальне втілення. Джерела формування бюджетних доходів. Форми й методи мобілізації грошових коштів у бюджет. Класифікація бюджетних доходів і видатків.

Роль державного бюджету у фінансовому забезпеченні економічного і соціального розвитку України. Формування доходів державного бюджету, їх склад і структура.

Видатки державного бюджету. Основні напрямки використання бюджетних коштів. Витрати державного бюджету на соціальний захист населення. Склад і структура витрат державного бюджету в соціально-культурній сфері. Фінансування соціального страхування і соціального забезпечення. Фінансування науки. Витрати державного бюджету на народне господарство. Витрати на оборону і державне управління.

Тема 3. Бюджетний дефіцит: поняття і причини виникнення. Проблеми скорочення й можливі джерела покриття бюджетного дефіциту.

Тема 4. Сутність місцевих фінансів, їх склад і роль у здійсненні політики зміцнення економічної самостійності адміністративно-

територіальних формувань в умовах ринкових відносин. Фінансові ресурси місцевого самоврядування. Місцеві бюджети, їх доходи і видатки. Загальнодержавні податки і збори, закріплені за місцевими бюджетами. Роль місцевих податків і зборів у формуванні доходів місцевих бюджетів. Види неподаткових надходжень у місцеві бюджети. Фінансування витрат місцевого господарювання. Фінансування адміністративного апарату місцевих органів влади. Позабюджетні кошти і валютні фонди місцевих рад народних депутатів, їх значення у формуванні фінансових ресурсів регіону. Фінансові ресурси інших органів самоврядування.

2. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Вивчаючи бюджетну систему, студент повинен зрозуміти сутність бюджету як фінансової категорії, його призначення, місце і роль у загальній системі фінансових відносин, ознайомитись з бюджетними устроєм, системою і процесом України. Розкриваючи поняття "бюджет", доцільно відобразити одночасно три його найважливіші характеристики: форму, матеріальний зміст та економічну природу.

Слід підкреслити, що бюджет розглядається як самостійна економічна категорія. Ця категорія, будучи частиною фінансів, характеризується тими ж ознаками, що фінанси в цілому, але одночасно має свої особливості, які відрізняють її від інших сфер і ланок фінансових відносин.

За своєю економічною сутністю бюджет – це грошові відносини, які виникають між державою та юридичними і фізичними особами в процесі перерозподілу національного доходу (частково і національного багатства) у зв'язку з формуванням і використанням бюджетного фонду, призначеного для фінансування народного господарства, соціально-культурних заходів, потреб оборони і державного управління.

Сутність бюджету як економічної категорії реалізується через розподільну (перерозподільну) і контрольну функції. Завдяки розподільній функції відбувається концентрація грошових коштів у руках держави та їх використання з метою задоволення загальносуспільних потреб. Контрольна функція дозволяє дізнатись, наскільки своєчасно й повно фінансові ресурси надходять у розпо-

рядження держави, якими фактично є пропорції у розподілі бюджетних коштів, чи ефективно вони використовуються. Основу контрольної функції становить рух бюджетних ресурсів, який відображається у відповідних показниках бюджетних надходжень і видатків.

Оскільки функціонування бюджету відбувається за допомогою особливих економічних форм (доходів і видатків), слід розглянути економічну сутність цих категорій і форми їх прояву. Але насамперед необхідно з'ясувати відмінності понять "державні доходи" і "доходи державного бюджету", "державні видатки" і "видатки державного бюджету". При розгляді даних питань потрібно вивчити будову і принципи податкової системи України, поняття про її найважливіші збори (податки).

Також студент повинен звернути увагу на визначення сутності місцевих фінансів та їх складників. Місцеві (регіональні) фінанси за своєю економічною сутністю є системою економічних відносин, за допомогою якої розподіляється національний доход. Матеріальною основою місцевих фінансів є регіональні фінансові ресурси, які представляють собою сукупність грошових коштів, використовуваних для економічного і соціального розвитку територій. Складниками регіональних фінансів є місцеві бюджети, територіальні позабюджетні фонди і кошти суб'єктів господарювання (комунальних підприємств). Основним складником місцевих фінансів є місцеві бюджети.

3. ЗАГАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

Сучасна економіка потребує удосконалення і розвитку фінансового планування на всіх рівнях, посилення ініціативи і відповідальності усіх ланок державного фінансового апарату при складанні і виконанні фінансових планів. Розбудова фінансової системи з різними її ланками обумовлює існування спеціального державного апарату – фінансово-кредитних установ, покликаних запроваджувати в життя фінансово-кредитну політику держави. Фінансову систему необхідно відрізнити від фінансових установ, які організовують фінансові відносини. *Фінансова система* – це сукупність таких грошових відносин, де утворюються і використовуються грошові фонди. Фінансові установи займаються аку-

муляцією грошових фондів (державна податкова адміністрація та її органи) і їх розподілом, активно впливають на процес утворення фондів – бюджетів усіх рівнів.

Суть і значення Державного бюджету

Для виконання своїх функцій держава повинна мати достатні грошові фонди. Ці фонди вона формує шляхом перерозподілу валового внутрішнього продукту. Найважливішим засобом, за допомогою якого держава здійснює розподіл і перерозподіл внутрішнього продукту, є *Державний бюджет*. Через нього здійснюється вся багатогранна діяльність держави і забезпечується виконання її заходів. Розглядаючи бюджет як економічну категорію, слід зазначити, що він відображає реальні виробничі відносини, концентрує рух грошової маси як самостійної цінності, яка нібито не пов'язана з рухом товарної маси. Бюджет є важливим економічним важелем держави, через який забезпечується контроль за станом виробництва в цілому. Крім того, органи державної влади й управління, які затверджують і виконують бюджет, мають можливість впливати через нього на фінансову діяльність місцевих органів влади і управління. Доходна база всіх бюджетів формується за рахунок закріплених законами держави джерел доходів за відповідною ланкою бюджетної системи. Через бюджет фінансова діяльність органів управління отримує цілком визначену в законодавчому і нормативному плані базу для залучення й витрачання грошових коштів. Бюджет дає органам влади, які його затверджують, можливість контролювати діяльність розпорядчовиконавчих органів, які складають і виконують бюджет.

Бюджети всіх рівнів складаються та виконуються згідно з бюджетною класифікацією. *Бюджетна класифікація* – це єдина міжнародна система функціонального групування доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками; вона забезпечує можливість порівнювати дані різних бюджетів; дає змогу визначитись щодо характеру регулюючих дій держави по знаходженню доходних джерел і напрямках використання одержаних коштів.

Бюджетна класифікація містить наступні розділи: доходи бюджету, видатки бюджету та дефіцит бюджету.

Структура бюджетної класифікації за доходами включає такі статті: податкові надходження (податок на прибуток і доход, непрямі податки, податок на власність, тарифи, митні збори, пла-

тежі за використання природних ресурсів, місцеві податки і збори); неподаткові надходження (плата за державні послуги, адміністративні збори і платежі, штрафи); надходження від операцій з капіталом; бюджетні трансферти; доходи державних цільових фондів.

Структура бюджетної класифікації за видатками включає такі статті: витрати на обслуговування державного боргу (погашення внутрішнього і зовнішнього боргів); податкові витрати (виплата бюджетного відшкодування платникам податку на додану вартість, повернення надмірно сплаченого прибуткового податку; повернення податків, надмірно стягнених податковими органами); видатки цивільного бюджету (витрати на соціальний захист і соціальне забезпечення, державне управління, міжнародну діяльність, освіту, охорону здоров'я, культуру і мистецтво, комунальне господарство, фізичну культуру і спорт, правоохоронну діяльність); видатки економічного втручання (витрати по кредитній діяльності держави, державним інвестиціям, державним контрактам суспільного значення, компенсації вартості об'єктів приватної власності при їх примусовому відчуженні); видатки оборонного бюджету (витрати Міністерства оборони, Служби безпеки, Національної гвардії, Національного бюро розслідувань); видатки по реалізації бюджетних трансфертів (надання бюджетних субвенцій, субсидій, дотацій); видатки спеціального призначення (Резервний бюджетний фонд); видатки державних цільових бюджетних фондів.

Структура бюджетної класифікації дефіциту бюджету включає надходження від державних внутрішніх і зовнішніх позик.

Є інші способи класифікації витрат: відомча (міністерства оборони, освіти, екології і т. д.), предметна (наприклад, освіта за видами – школи, технікуми, вищі учебні заклади), економічна (за цільовим призначенням – на капітальні вкладення, зарплату, трансферти), змішана (за відомствами, а в них – за предметами).

Держава повинна мати централізований фонд коштів, з якого вона фінансує заходи, передбачені законодавчими чи нормативними актами. Для виконання цієї функції держава регламентує всі відносини, пов'язані з мобілізацією, розподілом і використанням бюджету. Бюджетні відносини не можуть впроваджуватись у життя без бюджетного регулювання. *Бюджетне регулювання* передбачає закріплені законодавством і установлені на даній

території відсоткові відрахування від загальнодержавних податків, зборів і обов'язкових платежів, а також дотації і субвенції до бюджетів адміністративних територій відповідно до техніко-економічних обґрунтувань. До складу останніх входять статистичні дані про економічний, соціальний, природний та екологічний стан зазначених регіонів; розрахунки необхідних витрат для вирівнювання економічного, соціального й екологічного стану та ефективного використання природних ресурсів територій; інформація про урядові та регіональні програми подолання нерівномірностей між адміністративними територіями, про виконані в попередні роки програми й досягнуті результати, про діюче виконання. Регулювання бюджетів впорядковує суспільні відносини при мобілізації коштів у бюджет і при їх розподілі й перерозподілі між ланками бюджетної системи, при фінансуванні видатків за рахунок одержаних доходів та всього процесу виконання бюджету. Держава організовує бюджетні відносини відповідно до своїх інтересів. Бюджетне регулювання охоплює всі форми впливу держави на проведення бюджетної політики, починаючи від прийняття закону про державний бюджет або рішення місцевої ради народних депутатів про місцевий бюджет і аж до їх застосування державними органами. При потребі бюджетна політика держави здійснюється в примусовому порядку (списання коштів бюджету з підприємств-платників, недоїмка на відповідні дати).

В цілому проведення бюджетної політики здійснюється в рамках бюджетного фінансування, тобто за допомогою низки закріплених законодавством чи нормативно дозволів і заборон, внутрішньо пов'язаних між собою. *Бюджетне фінансування* – це безповоротне направлення коштів відповідних бюджетів (державного, обласного, міського, районного, селищного, сільського) на утримання закладів освіти, охорони здоров'я або здійснення інших заходів згідно з кошторисом видатків по кожному закладу, установі, міністерству, відомству, управлінню. Бюджетне фінансування будується на таких принципах: обґрунтованості величини витрат; чіткого цільового використання коштів; обліку виконання запланованих у бюджеті заходів; контролю за ефективним використанням коштів; резервування коштів.

Бюджетні резерви – це фонди непередбачених витрат, які створюються у відповідних бюджетах для безперебійного фінансування

запланованих у бюджетах заходів за умов зниження доходів чи у разі фінансування непередбачених витрат невідкладного характеру. Розміри бюджетних резервів залежать від співвідношення доходів і видатків бюджетів і, як правило, не перевищують 3 % від обсягу бюджету.

Бюджетна система України

Бюджетний устрій України визначається закріпленням Конституцією державним ладом України та її адміністративно-територіальним поділом. Під бюджетним устроєм розуміють організацію і принципи побудови бюджетної системи, її структуру, взаємозв'язок між окремими ланками. Державний бюджет України, республіканський бюджет Автономної Республіки Крим та місцеві бюджети утворюють бюджетну систему. Сукупність усіх бюджетів, які входять до складу бюджетної системи України, складає зведений бюджет, використовуваний для аналізу і визначення засад державного регулювання економічним і соціальним розвитком України. Бюджетний устрій ґрунтується на принципах єдності, повноти, достовірності, гласності, наочності і самостійності усіх бюджетів, які входять до бюджетної системи країни.

Принцип єдності означає існування єдиного рахунку доходів і видатків кожної ланки бюджетної системи. Єдність бюджетної системи забезпечується єдиною правовою базою, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю форм бюджетної документації, погодженими принципами бюджетного процесу, єдиною грошовою системою, єдиною соціально-економічною політикою, наданням необхідної статистичної та бюджетної інформації з одного рівня бюджету іншому.

Принцип повноти полягає у відображенні у бюджеті всіх доходів і видатків.

Принцип достовірності вимагає формування бюджету на основі реальних показників, науково обґрунтованих нормативів та відображення у звіті про виконання бюджету тільки тих доходів і видатків, які є результатом кінцевих касових операцій банків.

Принцип гласності забезпечує висвітлення засобами масової інформації показників бюджетів і звітів про їх виконання.

Принцип наочності обумовлює відображення показників бюджетів у взаємозв'язку з загальноекономічними показниками в Україні та за її межами, а також обумовлює визначення темпів і пропорцій економічного розвитку.

Головним ланцюгом бюджетної системи України є Державний бюджет, з якого фінансуються заходи загальнодержавного значення в галузі господарського, культурного будівництва, оборони держави, утримання органів державної влади і управління. Через Державний бюджет відбувається перерозподіл частини загальнодержавних доходів між Автономною Республікою Крим (АРК) та областями у вигляді субвенцій, субсидій та дотацій з метою економічного вирівнювання регіонів.

Державний бюджет України, республіканський бюджет АРК, обласні, міські, районні, районні в містах, селищні, сільські бюджети є самостійними. Самостійність бюджетів забезпечується наявністю власних доходних джерел і правом визначення напрямків їх використання відповідно до законодавства України. При цьому, складаючи і виконуючи свої бюджети, відповідні органи влади й управління враховують загальнодержавні інтереси.

Бюджетні права України, Автономної Республіки Крим та місцевих рад народних депутатів

Бюджетне право України затверджене в Конституції України. Згідно з п. 4 ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання. При цьому, згідно зі ст. 92 Конституції, виключно законами України встановлюються Державний бюджет України і бюджетна система України. Згідно зі ст. 95 бюджетна система України будується на засадах справедливості й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами. Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове призначення цих видатків. Ст. 96 Конституції України передбачається, що бюджетний рік розпочинається 1 січня і закінчується 31 грудня.

Конституцією України не тільки затверджене положення про державний бюджет, а й визначено згідно з п. 4 ст. 138, що Автономна Республіка Крим має право розробляти, затверджувати та виконувати свій бюджет на основі єдиної податкової і бюджетної політики України. Аналогічно, згідно зі ст. 143 Конституції України, обласні і районні ради затверджують обласні та районні бюд-

жети, які формуються з коштів державного бюджету та відповідно розподіляються між територіальними громадами або спрямовуються на виконання спільних проєктів. Це положення підтверджується і ст. 142 Конституції, згідно з якою держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування та фінансово підтримує місцеве самоврядування.

Бюджетні права – це сукупність юридичних норм, які визначають бюджетний устрій, склад доходів і видатків бюджетів, регулюють права органів державної влади й управління по складанню, затвердженню і виконанню бюджету, а також порядок затвердження звітів про виконання бюджетів. Загальні основи бюджетних прав України, АРК та місцевих рад народних депутатів установлені Конституцією України. Бюджетні права регулюються Законом "Про бюджетну систему України" та Законом "Про місцеве самоврядування".

Верховна Рада України визначає основні напрямки бюджетної політики спеціальною постановою, яка в загальному вигляді визначає пріоритети бюджетної політики держави на наступний бюджетний рік. Втручання інших органів і організацій у процес складання, затвердження та виконання бюджету не допускається, крім винятків, установлених законами України.

Бюджетний процес

Бюджетний процес починається з аналізу звітних даних по виконанню Державного та місцевих бюджетів за попередні роки, з виявлення тенденцій у виконанні доходної і видаткової частин бюджету; детально аналізуються надходження за окремими податками, визначається збільшення чи зменшення доходів за кожним видом податків, їх вплив на виконання доходів бюджетів різних ланок бюджетної системи. Аналогічно аналізується виконання видаткової частини як державного, так і місцевих бюджетів.

Розглядаючи законодавчі і нормативні акти, які регламентують бюджетний процес, можна виділити такі етапи: *складання проєкту* бюджету; *розгляд* бюджету; *затвердження*; *виконання*; *складання*, *розгляд* і *затвердження звіту* про виконання бюджету.

Складанню бюджету передують забезпечення відповідними даними бюджетів різних рівнів. Кабінет Міністрів України доводить до відома місцевих рад народних депутатів та їх виконавчих органів інструктивні листи про особливості розрахунків проєктів

бюджетів на наступний бюджетний рік. Відповідно виконавчі органи АРК, областей у встановлений їх радами строк доводять до місцевих рад народних депутатів нижчого рівня та їх виконавчих органів відповідні вказівки щодо розробки проектів бюджетів. Практика роботи останніх років показала, що місцеві органи влади не можуть збалансувати свої доходи з нормативами мінімальних внесків через те, що їхня доходна база дуже мала, тому вони потребують відрахувань від загальнодержавних доходів до місцевих бюджетів. Регіони направляють до Кабінету Міністрів України розрахунки з обґрунтуванням нормативів відрахувань від доходів, розмірів дотацій, дані про зміни складу об'єктів, що підлягають бюджетному фінансуванню.

Для складання проекту місцевих бюджетів різних рівнів Кабінет Міністрів України доводить до відома місцевих органів влади і управління такі показники: нормативи (відсотки) відрахувань від регульованих доходів та сум контингентів цих доходів; розміри дотацій і субвенцій, які передбачається надати з державного бюджету за цільовим призначенням; перелік видатків, які передбачається передати з державного бюджету на фінансування з місцевих бюджетів.

Складанню проектів бюджету передують розробка основних програмних макроекономічних показників економічного і соціального розвитку України на плановий рік, зокрема щодо обсягу валового внутрішнього продукту, зведеного балансу фінансових ресурсів, балансу доходів і витрат населення, платіжного балансу, валютного плану.

Верховна Рада України не пізніше 15 червня поточного року розробляє і надсилає Президенту України спеціальну постанову (бюджетну резолюцію) про основні напрямки бюджетної політики на наступний рік. Кабінет Міністрів України організовує складання проекту Державного бюджету відповідно до засад державного регулювання економічного і соціального розвитку України на плановий рік, визначених у бюджетній резолюції. Попередній проект зведеного бюджету України складає Міністерство фінансів на основі прогнозних макроекономічних показників економічного і соціального розвитку України на плановий рік і доводить відповідні прогнозні показники до міністерств, відомств та інших органів державної влади, які розглядають ці показники, і у двотижневий термін подають Міністерству фінансів пропозиції з

відповідними розрахунками і обґрунтуваннями. Міністерство фінансів після розгляду пропозицій готує проекти зведеного та Державного бюджетів України і подає їх на розгляд Кабінету Міністрів разом з викладом питань, які не вдалося узгодити з міністерствами і відомствами. Кабінет Міністрів розглядає на своєму засіданні проекти зведеного і Державного бюджетів, приймає остаточне рішення щодо проекту закону про Державний бюджет України і подає на розгляд Президентові. В разі згоди проект вноситься до Верховної Ради України. До проекту Закону додаються основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України на плановий рік; зведений баланс фінансових ресурсів України; основні напрямки бюджетної і податкової політики; пропозиції щодо бюджетних взаємовідносин; обсяги централізованих капітальних вкладень з розрахунками і обґрунтуваннями з окремих позицій; загальні показники зведеного бюджету України, а також необхідні інформаційні матеріали. Аналогічні етапи проходить процес складання проектів бюджетів місцевих органів влади.

Наступною ланкою бюджетного процесу є розгляд Верховною Радою проекту Закону про Державний бюджет України. З доповіддю про проект Закону виступає міністр фінансів. Проект Державного бюджету до винесення його на пленарне засідання Верховної Ради розглядається в її постійних комісіях. Верховна Рада затверджує граничний розмір дефіциту державного бюджету та джерела його покриття; суми доходів державного бюджету відповідно до бюджетної класифікації; суми видатків державного бюджету відносно кожного розпорядника коштів відповідно до бюджетної класифікації; суми дотацій, субвенцій та розміри відрахувань від регульованих доходів до бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя; розмір оборотної касової готівки державного бюджету. До державного бюджету включаються також доходи і видатки цільових загальнодержавних фондів, які затверджуються по кожному фонду окремо.

Затвердження Державного бюджету України є третьою ланкою бюджетного процесу.

Четвертою ланкою є виконання бюджетів. Касове виконання державного бюджету здійснюється через установи Національного банку України, Державного експортно-імпортного банку України, Акціонерно-комерційного агропромислового банку "Україна",

Акціонерно-комерційного банку соціального розвитку "Укрсоцбанк", Українського акціонерно-промислово-інвестиційного банку "Промінвестбанк". Названі банки здійснюють касове виконання державних позабюджетних фондів, крім Пенсійного, який обслуговує Акціонерно-комерційний банк "Аваль".

Розпорядником бюджетних коштів є Державне казначейство, яке організовує виконання державного бюджету і здійснює відповідний контроль за цим; здійснює управління наявними коштами державного бюджету та коштами державних позабюджетних фондів у межах видатків, установлених на відповідний період; здійснює фінансування видатків державного бюджету; веде облік касового виконання державного бюджету; складає звітність про стан виконання державного та зведеного бюджетів; здійснює керування державним внутрішнім та зовнішнім боргом відповідно до чинного законодавства; розподіляє між державним бюджетом, бюджетами АРК, областей, міст Києва і Севастополя відрахування від загальнодержавних податків, зборів і обов'язкових платежів за нормативами, затвердженими Верховною Радою України; здійснює контроль за надходженням і використанням державних позабюджетних фондів.

Завершальною, п'ятою, ланкою бюджетного процесу є складання і затвердження звіту про виконання Державного бюджету України, бюджету АРК та бюджетів місцевих рад народних депутатів. Звіт про виконання державного бюджету складає Міністерство фінансів України, а по нижчих бюджетах системи – відповідні фінансові органи. До звіту про виконання Державного бюджету України та інших бюджетів в обов'язковому порядку додається пояснювальна записка про всі відхилення від затверженого бюджету як за доходами, так і за видатками. Доповідь про виконання Державного бюджету на засіданні Верховної Ради робить Міністр фінансів України, після чого приймається постановою про його затвердження. З доповіддю про виконання бюджетів АРК та регіонів виступають керівники відповідних фінансових органів. Після обговорення відповідні ради приймають рішення про затвердження даних звітів. Усі бюджети України, від державного до сільського, є самостійними, проте в сукупності складають зведений бюджет України. Звіт про його виконання робить Міністерство фінансів України на підставі звітів про виконання бюджетів АРК, областей, міст Києва і Севастополя. Зведений звіт

надсилається до Верховної Ради України. Затверджені радами бюджетів всіх рівнів і звіти про виконання підлягають опублікуванню.

Податкова система

Податкова система виконує наступні функції: фіскальну (наповнення доходної частини бюджету), розподільчу (виконання видаткової частини бюджету за напрямками), регулюючу (вплив оподаткування на сукупні попит і пропозицію, а через них – на макроекономіку), стимулюючу (підтримка або скорочення деяких видів діяльності через податкові пільги), контрольну (аналіз податковою службою ефективності збору податків). Уряд визначає співвідношення застосовуваних принципів оподаткування – платоспроможності й еквівалентності.

На даний час в Україні діють близько 36 загальнодержавних і місцевих податків та зборів (табл. 1). Місцеві податки (збори) повністю надходять до бюджетів відповідних територіальних одиниць, а загальнодержавні податки (збори) розподіляються між державними і місцевими бюджетами у співвідношенні, яке щорічно визначає Верховна Рада Законом України "Про Державний бюджет України на _____ рік". Деякі збори надходять до цільових державних позабюджетних фондів.

Таблиця 1. Податки і збори України

№ з/п	Загальнодержавні	№ з/п	Місцеві
1	Податок на додану вартість	1	Податок з реклами
2	Акцизний збір	2	Комунальний податок
3	Прибутковий податок	3	Готельний збір
4	Податок на прибуток підприємств	4	Збір за паркування автотранспорту
5	Мито	5	Ринковий збір
6	Державне мито	6	Збір за видачу ордеру на квартиру
7	Плата (податок) за землю	7	Курортний збір
8	Рентні платежі	8	Збір за право використання місцевої символіки
9	Податок з власників транспортних засобів		
10	Податок на промисел		
11	Збір за геологорозвідувальні роботи, виконуваний за рахунок державного бюджету		
12	Плата за використання лісових ресурсів		
13	Плата за використання водних ресурсів		
14	Плата за використання надр		

Продовж. табл. 1

№ з/п	Загальнодержавні	№ з/п	Місцеві
15	Збір за забруднення навколишнього природного середовища	9	Збір за право проведення кіно- і телезйомок
16	Збір на обов'язкове пенсійне страхування	10	Збір за проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей
17	Збір на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втраченою працездатності і витратами, зумовленими народженням і похованням		
18	Збір на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання	11	Збір за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що слідує за кордон
19	Збір на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття		
20	Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності	12	Збір за видачу дозволу на розміщення об'єкту торгівлі та сфери послуг
21	Фіксований сільськогосподарський податок		
22	Збір на розвиток виноградарства, садівництва, хмільництва		
23	Єдиний збір, що стягується в пунктах пропуску через державний кордон України		
24	Збір за використання радіочастотного ресурсу України		

Податок на додану вартість (ПДВ) являє собою 20-відсоткову надбавку до ціни продукції (приймаємо за 100 %). Виробники (продавці) змушені продавати продукцію по ціні з ПДВ (120 %) і віддавати його до бюджету при отриманні виручки. В цілому по країні це складатиме

$$\boxed{\text{Надходження до бюджету від акцизу ПДВ}} = \left[\boxed{\text{Вартість суспільного продукту}} - \boxed{\text{Експорт}} - \boxed{\text{Операції, що не є об'єктом ПДВ або звільнені від нього}} \right] \times \boxed{\frac{20}{120}}$$

Акцизний збір додається до вартості високорентабельних і монопольних, тобто акцизних товарів (в Україні це тютюнові вироби, алкогольні напої, бензин, автомобілі, ювелірні вироби). Наприклад, в ціні пляшки горілки (5 грн 40 к.) акцизний збір складає

3 грн 20 к., які лікєро-горілочаний завод має перераховувати до бюджету. По всім акцизним товарам країни прогнозована сума збору визначається так:

$$\boxed{\text{Надходження до бюджету від акцизу}} = \sum \left[\boxed{\text{Обсяг } i\text{-го акцизного товару}} \times \boxed{\text{Ставка акцизу на } i\text{-й товар}} \right].$$

Прибутковий податок стягується з доходів фізичних осіб і його загальна сума на майбутній рік розраховується таким чином:

$$\boxed{\text{Надходження до бюджету від прибуткового податку}} = \boxed{\text{Кількість працюючих}} \times \boxed{\text{Середньорічна зарплата}} \times (10 \dots 40)\%.$$

Податок на прибуток підприємств є одним з найбільш вагомим для бюджету країни; його сума в проекті бюджету визначається так:

$$\boxed{\text{Надходження до бюджету від податку на прибуток}} = \sum \left[\boxed{\text{Прибуток (дохід - витрати) } i\text{-го підприємства}} \times 30\% \right].$$

Мито стягується при імпорті в Україну товарів і обсяг його надходжень до бюджету проектується на підставі прогнозу структури і величини імпорту та ставок мита. Обсяг надходжень до бюджету на наступний рік від плати за використання природних ресурсів (земля, вода, лісні ресурси, надра) розраховується в залежності від обсягу цих ресурсів в країні, рівня їх використання та ставок податків.

Надходження до бюджету від податку з власників транспортних засобів визначаються таким чином:

$$\boxed{\text{Надходження до бюджету від податку}} = \left[\boxed{\text{Кількість транспорту, що на обліку}} + \boxed{\text{Кількість техоглядів}} \right] \times \boxed{\text{Ставка податку}}.$$

Пенсійні і соціальні збори сплачуються працівниками та їх роботодавцями, надходять до відповідних фондів і використовуються за межами бюджетів для фінансування цільових програм: виплата допомог по тимчасовій непрацездатності, безробіттю, компенсація шкоди від нещасного випадку на виробництві, виплата пенсій.

Серед місцевих податків і зборів перші місяці займають комунальний податок (роботодавці сплачують за кожного працівника 1 грн 70 к. щомісячно) і ринковий збір (наприклад, громадяни сплачують за право торгувати на ринку приблизно 2 грн за добу).

Податки і збори формують близько 90 відсотків бюджетів різних рівнів.

Регулювання доходів і витрат бюджету

Усі бюджети України виконуються по видатках у пропорціях відносно загальної суми видатків бюджетів, затверджених відповідно Верховною Радою України і місцевими радами. Контроль за пропорційним фінансуванням здійснюється щоквартально. Фінансування видатків з Резервного фонду Кабінету Міністрів здійснюється за постановою Кабінету Міністрів відповідно до обґрунтувань їх необхідності та екологічної ефективності. Виконання бюджетів АРК чи місцевих органів влади провадиться Урядом Республіки чи виконавчим органом, тобто саме вони забезпечують надходження до бюджету всіх передбачених бюджетом доходів та ефективне витрачання бюджетних коштів. Планування доходів бюджету всіх рівнів (загальнодержавного, обласного, міського, районного, селищного, сільського) відбувається при складанні проекту бюджету. Планування бюджету визначає суму коштів, яка повинна бути залучена до бюджету для фінансування розвитку народного господарства, соціально-культурної сфери, утримання армії, органів влади та управління.

У процесі планування доходів має бути забезпечене повне виявлення всіх їх джерел. Плануючи бюджет, необхідно виходити з реалій сьогодення: підвищення цін; економічної кризи й інфляції; кризи платежів. Регулювання доходів бюджету можна розглянути на прикладі розрахунку доходів бюджету від податку на додану вартість, які визначаються як добуток валового внутрішнього продукту поточного року на прогноз індексу інфляції, на прогноз індексу економічного росту і на ставку податку, що планується.

Уряд може впливати на складові цього рівняння шляхом податково-бюджетної політики (сприяння інвестиціям, зменшення податкового тиску, скорочення податкових пільг, грошова емісія). При регулюванні доходів поєднуються такі методи: *нормативний метод* – дає змогу отримувати платежі за встановленими нормативами і ставками; *метод перерозподілу* – дає змогу через нормативи відрахувань регулювати бюджети і при незбалансованості доходної та видаткової частин бюджету проводити збалансування через *метод дотацій і субвенцій*; *метод коефіцієнтів* – бюджети розраховують за допомогою коефіцієнтів зростання цін і заробітної плати в бюджетних установах. Завершальним етапом бюджетного регулювання є збалансованість бюджетів за доходами і видатками, тобто застосовується *балансовий метод*.

Регулювання місцевих бюджетів

Під час планування місцевих бюджетів необхідно виходити з економічного розвитку областей, особливо при регулюванні їх бюджетів. При цьому визначається частина загальнодержавних податків, які залишатимуться в розпорядженні області, і обсяг трансфертів з державного бюджету.

За рівнем економічного розвитку розрізняють чотири категорії областей: до *першої* належать області, які мають найрозвиненіший промисловий потенціал і найбільші суми надходжень податків у бюджет, відтак відсотки відрахувань від загальнодержавних податків, залишених у їх розпорядженні, будуть меншими; області *другої категорії* мають дещо нижчий рівень економічного розвитку, що потребує більшого відсотка відрахувань; області *третьої категорії* мають доходи, які не забезпечують видатків, тому потребують дотацій, субвенцій; області *четвертої категорії* потребують особливої уваги.

Обсяг дотацій вирівнювання, які даються з державного бюджету бюджетам регіонів (T_i), визначається як різниця між розрахунковим обсягом видатків адміністративно-територіальної одиниці (V_i), прогнозним обсягом доходів, що акумулюються на її території (D_i), за єдиним типом формули $T_i = V_i - D_i$.

Прогнозний обсяг доходної частини бюджетів адміністративно-територіальних одиниць формується з надходжень загальнодержавних податків та зборів, закріплених за місцевими бюджетами

($D_{i\ zak}$), та власних доходів ($D_{i\ vl}$) і визначається за формулою

$$D_i = D_{i\ zak} + D_{i\ vl}.$$

Обсяг закріплених доходів – це обсяг кошика доходів, закріплених за зведеним бюджетом адміністративно-територіальної одиниці (залежна від чисельності населення частина прогнозного обсягу доходів, закріплених за усіма місцевими бюджетами на наступний рік), скоригована на індекс відносної платоспроможності цієї одиниці (в спрощеному вигляді – середнє за останні три роки співвідношення кошику доходів, закріплених за бюджетом цієї адміністративно-територіальної одиниці та усіма місцевими бюджетами). Обсяг власних доходів визначається добутком обсягу кошика власних доходів адміністративно-територіальної одиниці, затверджених місцевою радою на поточний рік, і коефіцієнта перерахунку ($K_{vl} = 0,75$).

Розрахунковий обсяг видатків загального фонду бюджету адміністративно-територіальної одиниці (V_i), що враховується для визначення трансфертів, береться як сума розрахункових показників за основними функціями цих бюджетів і визначається за формулою

$$V_i = V_y + V_z + V_o + V_s + V_k + V_{pr} + V_f + V_b + V_w + V_p + V_{kv} + V_{rv} + \\ + V_d + V_{zab} + V_h,$$

де V_y – розрахунковий обсяг видатків на утримання органів управління; V_z – на охорону здоров'я; V_o – на освіту; V_s – обсяг соціальних видатків; V_k – на культуру і мистецтво; V_{pr} – на утримання засобів масової інформації; V_f – на фізичну культуру і спорт; V_b – на благоустрій та капремонт житлового фонду; V_w – на утримання об'єктів соціальної сфери підприємств, які передаються до комунальної власності; V_p – на правоохоронну діяльність; V_{kv} – на капітальні вкладення; V_{rv}^p – на організацію рятування на водах; V_d – на інші заходи; V_{zab} – на погашення заборгованості по соціальних виплатах; V_h – на нерозподілений резерв коштів місцевих бюджетів.

Дефіцит бюджету

У разі, коли поточний рівень дефіциту бюджету перевищує встановлений або виникає значне зниження надходжень від доход-

них джерел, Верховна Рада України, Верховна Рада АРК, місцеві ради народних депутатів за пропозицією Кабінету Міністрів України та відповідних виконавчих органів або державних адміністрацій приймають рішення про запровадження пропорційного скорочення затверджених бюджетних видатків щомісячно по всіх статтях бюджету (крім статей, які визначить відповідна рада) до кінця бюджетного року. Пропорційне скорочення може бути запроваджене також тоді, коли в ході виконання бюджету його дефіцит не зменшується і, отже, фінансування передбачених бюджетних заходів стає неможливим. Дефіцит буває чотирьох видів: фактичний (реальне перевищення видатків над доходами), циклічний (внаслідок коливань ринку), структурний (дефіцит в умовах повної зайнятості) і скритий.

Бюджетний дефіцит і державний борг тісно взаємно пов'язані. Щорічний дефіцит може покриватися за рахунок зростання державного боргу або за рахунок емісії грошей. Навіть бездефіцитний бюджет не може свідчити про здоров'я економіки, якщо у держави великий борг. Розрізняють внутрішній і зовнішній державні борги. Найбільш обтяжливим є зовнішній борг, тому що країна може сплачувати його і відсотки тільки за рахунок експорту продукції, золота або вільно конвертованої валюти. Внутрішній борг розподіляється між населенням країни шляхом випуску позик або за рахунок підвищення податкового тягаря. Різновидом державного боргу є банкноти, лотерейні білети, гарантійні зобов'язання. Основними причинами сталого бюджетного дефіциту і збільшення державного боргу є збільшення державних витрат у воєнний час або в періоди будь-яких соціальних конфліктів; циклічні спади в економіці; скорочення податків з метою стимулювання економіки (без відповідного обмеження державних витрат).

4. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ

1. Закон України про Державний бюджет на поточний рік.
2. Поняття мережі бюджетних установ і юридичні підстави їх фінансування з відповідного бюджету.
3. Аналіз сучасного стану касового виконання Державного та місцевих бюджетів.

4. Проблематика бюджетного процесу в Україні на сучасному етапі.
5. Проблематика міжбюджетних відносин.
6. Основні відмінності у порядку формування бюджетів України та інших економічно-розвинутих країн.
7. Поняття формування бюджету "згори" і "знизу".
8. Недоліки бюджетної системи та бюджетного процесу в Україні.

5. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Сутність і місце державного бюджету.
2. Головне призначення бюджету.
3. Складові бюджетного процесу, їх характеристика.
4. Роль бюджетної резолюції у формуванні бюджету на наступний рік.
5. Звіт про виконання Державного бюджету і його правові наслідки.
6. Основні макроекономічні показники, які є основою формування бюджету.
7. Поняття валового внутрішнього продукту та його взаємозв'язок з бюджетом.
8. Класифікація доходів бюджету.
9. Перелік податкових надходжень до бюджету та коротка характеристика основних податків.
10. Неподаткові надходження. Їх коротка характеристика.
11. Поняття і види трансфертів та їх відмінність.
12. Поняття і види Державних цільових фондів України.
13. Основні джерела формування державного бюджету.
14. Основні джерела формування місцевих бюджетів.
15. Місцеві податки і збори, їх перелік та характеристика.
16. Реалізація принципу самостійності державного і місцевих бюджетів.
17. Порядок планування доходної частини бюджету.
18. Головна відмінність загальнодержавних та місцевих податків і зборів.
19. Роль та основне призначення видатків бюджету.

20. Поточні видатки та видатки розвитку, їх основне призначення.

21. Порядок планування видатків Державного бюджету України.

22. Порядок планування видатків місцевих бюджетів.

23. Основні поточні видатки Державного бюджету України.

24. Основні поточні видатки місцевих бюджетів.

25. Поняття секвестрування бюджету.

26. Бюджетний устрій України.

27. Принципи бюджетного устрою України.

28. Бюджетна система України.

29. Взаємовідносини між ланками бюджетної системи на стадії планування бюджетів.

30. Взаємовідносини між ланками бюджетної системи на стадії виконання бюджетів.

31. Поняття мережі бюджетних установ і юридичні підстави їх фінансування з відповідного бюджету.

32. Поняття дефіциту та профіциту бюджету.

33. Джерела покриття дефіциту бюджету та їх характеристика.

34. Поняття державного боргу та заборгованості бюджету.

35. Пряма та непряма емісії як джерело покриття дефіциту бюджету.

36. Запозичення як джерело покриття дефіциту бюджету. Види запозичень.

37. Внутрішні запозичення, їх вплив на бюджет і державний борг.

38. Зовнішні запозичення та запозичення під гарантії Уряду. Вплив цих запозичень на бюджет.

39. Поняття скритого дефіциту бюджету.

40. Функції Верховної Ради України у бюджетному процесі.

41. Повноваження комітету з питань бюджету Верховної Ради України та його роль у бюджетному процесі.

42. Функції Міністерства фінансів та його територіальних підрозділів на різних стадіях бюджетного процесу.

43. Органи, через які здійснюється бюджетний процес.

44. Касове виконання Державного та місцевих бюджетів. Касове виконання бюджетів через уповноважені банки.

45. Функції Державного казначейства у процесі виконання бюджету.

46. Функції Рахункової палати у процесі виконання Державного бюджету.

6. КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Автономія фінансова місцевого самоврядування – можливість територіальних колективів та їх органів забезпечувати здійснення покладених на них законом функцій за рахунок власних фінансових джерел.

Баланс платіжний – різниця між загальною сумою платежів іншим державам і сумою, отриманою від них протягом певного часу. До платежів і надходжень належать золото, вартість товарів і послуг (страхові платежі), витрати туристів, рух капіталів (кредитів і дивідендів), а також основні суми кредитів. При позитивному платіжному балансі надходження перевищують виплати, при негативному – відношення зворотне.

Баланс торговий – різниця між вартістю імпорту та експорту товарів. "Невидимі" компоненти (фрахтові і страхові платежі, витрати туристів, оплата банківських інформаційних і рекламних послуг) входять до торгового балансу у широкому розумінні слова.

Баланс фінансовий зведений – система фінансових показників, які характеризують пропорції формування і використання фінансових ресурсів держави за визначений період, як правило, за рік. Інша назва – зведений фінансовий план.

Бюджет – розпис грошових доходів і витрат держави, план створення і використання фінансових ресурсів держави та її складових одиниць, який забезпечує можливість виконання відповідними органами державної влади і місцевого самоврядування покладених на них функцій.

Бюджетна децентралізація – процес передачі частини прав, компетенції, відповідальності й фінансових ресурсів у бюджетній сфері від центральної влади на користь місцевих органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування. Наслідком бюджетної децентралізації є збільшення частини місцевих бюджетів у доходах і витратах зведеного (консолідованого) бюджету.

Бюджетна класифікація – групування доходів і видатків бюд-

жетів усіх рівнів за однорідними ознаками. Розробляється Кабінетом Міністрів України і затверджується Верховною Радою України.

Бюджетна позичка – кошти, які даються на принципах строковості і оборотності з Державного бюджету України місцевим бюджетам, а також з місцевих бюджетів нижчого рівня для покриття тимчасових касових розривів при їх виконанні.

Бюджетна резолюція – нормативний документ, який приймається Верховною Радою України. Бюджетна резолюція в загальному вигляді визначає пріоритети бюджетної політики держави на наступний період. Вона є орієнтиром для Уряду України при розробці проекту державного бюджету і для Верховної Ради України при розгляді бюджету і законів, які впливають на доходи і видатки державного бюджету. Верховна Рада України приймає бюджетну резолюцію на наступний рік не пізніше першого липня поточного року. Питання розробки та прийняття бюджетної резолюції регулюються Регламентом Верховної Ради України.

Бюджетна система – заснована на економічних відносинах і юридичних нормах сукупність усіх видів бюджетів країни. До складу бюджетної системи України входять Державний бюджет України, республіканський бюджет Автономної Республіки Крим і місцеві бюджети.

Бюджетне відшкодування – сума, яка підлягає поверненню платникові податку з бюджету у зв'язку з надмірною сплатою податку.

Бюджетне право – сукупність юридичних норм, які визначають компетенцію центральних і місцевих органів державної влади і державного управління зі складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету.

Бюджетне регулювання – процес збалансування (вирівнювання) доходів і витрат бюджетів різних рівнів, які входять до бюджетної системи по вертикалі і по горизонталі. Вирівнювання бюджетної системи по вертикалі означає збалансування доходів і витрат Державного бюджету України і місцевих бюджетів у сукупності за всіма їх рівнями. Вирівнювання по горизонталі означає збалансування доходів і витрат між так званими "бідними" і "багатими" територіями.

Бюджетне самофінансування – форма, спосіб забезпечення доходної частини бюджету доходними джерелами; забезпечення доходної частини бюджету відповідно до обов'язків і потреб органів

місцевого самоврядування коштами за рахунок фінансових ресурсів, які вони самостійно мобілізують на відповідній території.

Бюджетне фінансування – надання в безповоротному порядку коштів з бюджету господарюючим суб'єктам для повного або часткового покриття їх витрат.

Бюджетний механізм – сукупність конкретних форм бюджетних відносин, методів мобілізації і витрачання бюджетних коштів.

Бюджетний процес – встановлений законодавством порядок складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів, які входять до бюджетної системи; порядок контролю за виконанням бюджетів, а також звітів про їх виконання.

Бюджетний рік – час (12 місяців), протягом якого відбувається виконання затвердженого бюджету.

Бюджетний розпис – розподіл доходів і видатків бюджету за підрозділами бюджетної класифікації; головний документ, на основі якого здійснюється виконання бюджету, тобто забезпечується надходження доходів і фінансування видатків.

Бюджетний унітаризм – у країнах з унітарним державним устроєм – форма міжбюджетних взаємовідносин, які базуються на засадах, визначених центральною владою у законодавчому порядку.

Бюджетний устрій – побудова бюджетної системи, її поділ на окремі види бюджетів на основі державного і територіального устрою країни; базові принципи бюджетної системи та взаємозв'язки її окремих ланок.

Бюджетний федералізм – у країнах з федеративним державним устроєм – форма міжбюджетних взаємовідносин, які базуються на розподілі компетенції федеральної влади і суб'єктів федерації на договірних засадах.

Бюджетні асигнування – кошти державного і місцевих бюджетів, виділені на розвиток народного господарства, фінансування соціально-культурних заходів, оборону держави і утримання органів державної влади та управління.

Бюджетні видатки – затрати, які виникають у зв'язку з виконанням державою своїх функцій.

Бюджетні доходи – частина централізованих фінансових ресурсів держави.

Бюджетні процедури – процедури згідно з визначеними термінами підготовки проекту бюджету виконавчим органом, його оформленням, поданням до представницького органу влади, розглядом і слуханням цим органом, а також порядком доопрацювання проекту, внесенням до нього змін, затвердженням бюджету і набранням чинності.

Бюджетні ресурси – грошові кошти, які надходять до державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів; основна складова фінансових ресурсів країни.

Бюджетні стимули – різновид економічних стимулів зростання суспільного виробництва, його ефективності. Представлені конкретними видами податкових платежів і системою бюджетного фінансування, направлені на одержання високих народногосподарських результатів.

Видатки бюджетів – кошти, спрямовані відповідними органами влади на фінансування заходів з метою забезпечення покладених на ці органи функцій. Видатки бюджету поділяються на поточні видатки і видатки розвитку.

Вільні бюджетні кошти – додаткові кошти, які утворюються в процесі виконання бюджету і не затверджуються у складі доходів і видатків бюджету.

Державна податкова служба – підпорядкований Урядові України орган, до складу якого входять Головна державна податкова адміністрація України і державні податкові адміністрації областей, районів, міст і районів у містах. Основні завдання державної податкової служби полягають у забезпеченні дотримання законодавства про податки, повному обліку всіх платників податків та інших обов'язкових сплат до бюджету, у здійсненні контролю, перевірки правильності їх обчислення та своєчасності перерахувань.

Державне казначейство України – організовує і контролює виконання Державного бюджету України, веде облік касового виконання державного бюджету, здійснює управління державним внутрішнім і зовнішнім боргом та інші функції. У частині відносин з місцевими бюджетами на Державне казначейство покладені обов'язки розподілу між державним бюджетом і бюджетами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя відрахувань від загальнодержавних податків, зборів та обов'язкових платежів за нормативами, затвердженими Верховною Радою України.

Державний борг – сума заборгованості держави по кредитних операціях. Залежно від ринку розміщення, валюти, в якій випущені позики, державний борг може бути внутрішній і зовнішній; залежно від строку погашення – капітальним або поточним.

Державний бюджет України – грошові відносини, які виникають між державою та юридичними і фізичними особами з приводу перерозподілу національного доходу (частково і національного багатства) у зв'язку з формуванням і використанням бюджетного фонду держави, призначеного для фінансування народного господарства, нематеріальної сфери, задоволення соціальних та інших потреб суспільства (оборона, управління, покриття державного боргу тощо).

Державні фінанси – центральна підсистема фінансової системи, через яку здійснюється вплив держави на економічний і соціальний розвиток країни.

Дефіцит бюджету – перевищення видатків бюджету над його доходами.

Дефляція – вилучення з обігу частини надлишкової грошової маси, випущеної у період інфляції.

Дотація – (від лат. *dotatio* – дарунок, пожертва) – кошти, які безповоротно передаються з державного бюджету місцевим бюджетам або з місцевих бюджетів вищого рівня – місцевим бюджетам нижчого рівня для збалансування їх доходів і витрат.

Загальнодержавні податки – податки, які встановлюються Верховною Радою і є обов'язковими для стягнення на всій території держави.

Закріплені (власні) доходи – доходи, які повністю або на основі фінансового відсотка на постійній чи довготривалій основі у встановленому законом порядку надходять до відповідного місцевого бюджету.

Захищені статті бюджету – статті видатків бюджету, які не підлягають секвестру видатків у випадку невиконання доходної частини бюджету.

Зведений (консолідований) бюджет України – сукупність усіх бюджетів України.

Зведені фінансові показники – абсолютні величини, які характеризують фінансово-економічні явища та процеси на макрорівні (обсяг фінансових ресурсів, створюваних у державі, обсяг доходів та видатків бюджету тощо). Поділяються на загальнодержавні, галузеві, територіальні.

Інфляція – порушення процесу суспільного виробництва, проявляється у переповненні сфери обігу грошовими знаками за межами реальних потреб господарства та їх знеціненні.

Міжбюджетні взаємовідносини – форма, в якій забезпечується взаємозв'язок різних ланок бюджетної системи. Міжбюджетні взаємовідносини визначаються державним, територіальним та бюджетним устроєм країни.

Міжбюджетні взаєморозрахунки – процес передачі коштів з Державного бюджету України місцевим бюджетам і навпаки – з місцевих бюджетів до державного у процесі виконання бюджетів з метою збалансування доходів і витрат на всіх рівнях бюджетної системи.

Міський бюджет – бюджет, який складається, затверджується і виконується органом міського самоврядування.

Міцеві бюджети – сукупність бюджетів, які складаються, затверджуються і виконуються відповідними місцевими органами самоврядування.

Міцеві податки – податки, які встановлюються і стягуються на відповідній території місцевими органами представницької влади як на підставі загальнодержавного законодавства про місцеві податки і збори, так і самостійно.

Міцеві податки і збори – обов'язкові платежі, які згідно з законодавством запроваджуються органами місцевого самоврядування на підпорядкованій їм території і повністю зараховуються до відповідних місцевих бюджетів.

Моделі бюджетної системи – види побудови бюджетної системи та організації міжбюджетних взаємовідносин. Розрізняють три основні моделі бюджетної системи. Перша модель базується на повному розподілі різних податків між рівнями бюджетної системи і закріпленні їх за відповідними бюджетами; друга – на фіксованому дольовому (пайовому) розподілі основних податків між різними рівнями бюджетної системи; третя – на використанні спільної бази оподаткування різними рівнями влади, які застосовують власні відокремлені податкові ставки. Загальна податкова ставка є сумою податкових ставок різних рівнів влади. У чистому вигляді всі ці моделі не застосовуються. В Україні бюджетна система і міжбюджетні відносини будуються переважно на моделі дольової (пайової) участі різних рівнів влади в розподілі загальнодержавних податків. Проте цей розподіл здійснюється не

на основі встановлених фіксованих частин кожного рівня влади, а на основі нормативів, які щороку переглядаються.

Неподаткові платежі – разові та випадкові надходження до бюджету, які прямо не формують доходи бюджету.

Основні характеристики бюджету – обсяг доходів, видатків, поточних доходів і видатків бюджету, доходів і видатків бюджету розвитку, перевищення видатків над доходами бюджету або його дефіцит, максимальна величина дефіциту бюджету, розрахована відносно видатків і валового національного продукту у відсотках, перевищення доходів над видатками бюджету або його профіцит, обсяг закріплених і регульованих доходів, обсяг доходів за рахунок податкових надходжень, обсяг доходів за рахунок прямих і непрямих податків, обсяг дотацій, субсидій, субвенцій та інших трансфертів, нормативи відрахувань від регульованих доходів до місцевих бюджетів, обсяг резервного фонду, обсяг коштів цільових фондів у складі бюджету, обсяг оборотної касової готівки.

Оподаткування (оподатковування) – узаконене державою і місцевими органами влади обкладання податками юридичних осіб і громадян.

Податкова система – сукупність загальнодержавних і місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів і державних цільових фондів, а також методи та принципи їх встановлення.

Позабюджетні фонди – специфічна форма перерозподілу та використання фінансових ресурсів, залучених для фінансування деяких суспільних потреб. Головне призначення полягає у фінансуванні цільових заходів за рахунок спеціальних цільових відрахувань та інших джерел.

Правила складання і виконання бюджетів – нормативний документ, який затверджується Кабінетом Міністрів України.

Прихований дефіцит бюджету – несвоєчасне або неповне фінансування галузей бюджетної сфери.

Профіцит бюджету – перевищення доходів бюджету над його видатками.

Резервні фонди – спеціальні фонди, які формуються у складі видатків місцевих бюджетів і використовуються для фінансування невідкладних заходів, непередбачених при затвердженні бюджетів.

Секвестр (лат. – *sequestrum*) – заборона, обмеження видатків,

яке встановлюється державною владою; пропорційне скорочення державного бюджету в процентах, яке здійснюється щомісяця до кінця поточного фінансового року у випадку невиконання доходної частини бюджету.

Система формування бюджету – спосіб, за яким доходи зараховуються до відповідних бюджетів. Розрізняють одноканальну і багатоканальну системи. Одноканальна система має два різновиди зарахування і розподілу "згори вниз" і "знизу вгору". Перша форма одноканальної системи передбачає концентрацію всіх податкових надходжень у бюджеті центрального уряду з наступним їх територіальним перерозподілом. Друга форма передбачає концентрацію всіх податкових надходжень у первинній низовій ланці бюджетної системи з наступними відрахуваннями до бюджетів вищого рівня. За багатоканальною системою податкові надходження розподіляються на основі закріплення різних їх видів за відповідними рівнями бюджетної системи.

Субвенція (від лат. *subveniere* – приходити на допомогу) – кошти, які надаються місцевим бюджетам з бюджетів вищого рівня на фінансування цільових витрат і підлягають поверненню у випадку їх нецільового використання.

Субсидія (від лат. *subsidium* – допомога, підтримка) – кошти, які даються з державного бюджету місцевим бюджетам для фінансування цільових витрат.

Трансферти (від лат. *transferre* – переносити, переводити) – кошти, які передаються з державного бюджету до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого рівня до бюджетів нижчого рівня у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій та в інших формах.

Фонди бюджетного регулювання – фонди фінансових ресурсів, які утворюються центральними органами державної влади для вирівнювання фінансових можливостей підпорядкованих їм адміністративно-територіальних утворень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюджетний Кодекс України.
2. Закон України "Про бюджетну систему України" від 29.06.1995 р. № 253/95–ВР.
3. Закон України "Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні" від 26.01.1993 р. № 2939–ХІІ.
4. Закон України "Про державну податкову службу в Україні" від 05.02.1998 р. № 83/98–ВР.
5. Закон України "Про єдиний митний тариф" від 05.02.1992 р. № 2097–ХІІ.
6. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21.05.1997 р. № 280/97–ВР.
7. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28.12.1994 р. № 334/94–ВР.
8. Закон України "Про плату за землю" від 03.04.1992 р. № 2535–ХІІ.
9. Закон України "Про податок на додану вартість" від 03.04.1997 р. № 168/97–ВР. Закон України "Про систему оподаткування" від 25.06.1991 р. № 1251–ХІІ.
10. Закон України "Про Рахункову палату Верховної Ради України" від 11.07.1996 р. № 315/96–ВР.
11. Указ Президента України "Про Державне Казначейство України" від 27.04.1995 р. № 335/95.
12. Декрет Кабінету Міністрів України "Про акцизний збір" від 26.12.1992 р. № 18–92.
13. Декрет Кабінету Міністрів України "Про державне мито" від 21.01.1993 р. № 7–93.
14. Декрет Кабінету Міністрів України "Про місцеві податки і збори" від 20.05.1993 р. № 56–93.
15. Декрет Кабінету Міністрів "Про прибутковий податок з громадян" від 26.12.1992 р. № 13–92.
16. *Бланк І.А.* Словарь-справочник финансового менеджмента. – С.-Пб.: Алетейя, 1998.
17. *Бровкова Е.Г., Продивус И.П.* Финансово-кредитная система государства. – К.: Сирин, 1997.
18. *Василик О.Д.* Державні фінанси України: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 1997.
19. Бюджет–2001 та розвиток міжбюджетних відносин. – К.: Парламентське видавництво, 2001.
20. Государственное регулирование экономики: Учебное пособие / Под ред. *Т.Г. Морозовой, А.В. Пикуньника.* – М.: Финстатинформ, 1997.
21. Государственные финансы: Учебное пособие / Под ред. *В.М. Федосова, С.Я. Огородника, В.Н. Суторминой.* – К.: Либідь, 1991.
22. *Деркач Н.И., Гордеева Л.П.* Бюджет и бюджетный процес в Україні. – Днепропетровск: ДГУ, 1995.

23. *Д'яконова І.І.* Податки та податкова політика України. – К.: Наукова думка, 1997.
24. *Єпіфанов А.О., Сало І.В., Д'яконова І.І.* Бюджет і фінансова політика України: Навч. посіб. – К.: Наукова думка, 1997.
25. *Іванов В.М.* Бюджетна система: Конспект лекцій. – К.: МАУП, 1999.
26. *Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С.* Фінансовий словник. – Л.: Школа, 1997.
27. *Кравченко В.І.* Фінанси місцевих органів влади України: Основи теорії та практики. – К.: НДФІ, 1997.
28. *Мозговой О.Н.* Фондовый рынок Украины. – К.: ФЕНИКС, 1997.
29. *Налоговые системы зарубежных стран / Под ред. В.Г. Князева, Д.Г. Черника.* – М.: Закон и право, 1997.
30. *Общая теория финансов: Учебник / Под ред. Л.А. Дробозиной.* – М.: Банки и биржи, 1995.
31. *Осипчук Л.Л.* Организация исполнения государственного бюджета (экономико-правовой аспект): Курс лекций. – К.: МАУП, 1999.
32. *Павлюк К.В.* Фінансові ресурси держави. – К.: НІОС, 1998.
33. *Податкова система України / За ред. В.М. Федосова.* – К.: Либідь, 1994.
34. *Пушкарева В.М.* История финансовой мысли и политика налогов: Учебное пособие. – М.: ИНФРАМ, 1996.
35. *Романенко О.Р., Огородник С.Я., Зазюн М.С.* Фінанси: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 1999.
36. *Сабанти Б.М.* Теория финансов: Учебное пособие. – М.: Менеджер, 1998.
37. *Сало І.В.* Фінансово-кредитна система України та перспективи її розвитку. – К.: Наукова думка, 1995.
38. *Симоненко В.К.* Регионы Украины, проблемы развития. – К.: Наукова думка, 1997.
39. *Сумароков В.М.* Государственные финансы в системе макроэкономического регулирования. – М.: Финансы и статистика, 1996.
40. *Суторміна В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.А.* Держава, податки, бізнес. – К.: Либідь, 1992.
41. *Суторміна В.М., Федосов В.М., Рязанова Н.С.* Фінанси зарубіжних корпорацій. – К.: Либідь, 1993.
42. *Теория финансов: Учебное пособие / Под ред. Н.Е. Заяц, М.К. Фисенко.* – Минск: Вишэйшая школа, 1997.
43. *Фельдман А.Б.* Основы рынка производных ценных бумаг. – М.: ИНФРА, 1996.
44. *Финансово-кредитный словарь.* – М.: Финансы и статистика, 1994.
45. *Финансы в управлении предприятием / Под ред. А.М. Ковалевой.* – М.: Финансы и статистика, 1995.

46. Финансы. Денежное обращение. Кредит: Учебник / Под ред. *Л.А. Дробозиной*. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997.
47. Финансы: Учебное пособие / Под ред. *А.М. Ковалевой*. – М.: Финансы и статистика, 1998.
48. Финансы: Учебник / Под ред. *В.М. Родионовой*. – М.: Финансы и статистика, 1995.
49. Фондовый рынок України: Навч. посіб. / За ред. *В.В. Оскольського*. – К.: УФБ, Скарбниця, 1994.
50. *Черник Д.Г.* Налоги в рыночной экономике. – М.: ЮНИТИ, 1997.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1. Програма курсу "Бюджетна система"	4
2. Рекомендації щодо вивчення курсу	5
3. Загальні теоретичні відомості	6
4. Питання для самостійного вивчення	22
5. Питання для самоконтролю	23
6. Короткий термінологічний словник	25
Список літератури	33